

Χριστόφορος Βερναρδάκης – Η πολυσυλλεκτικότητα και οι αντιφάσεις της ακροδεξιάς σε συνθήκες πολιτικής κρίσης

Ο Χριστόφορος Βερναρδάκης αναλύει την εκλογική συμπεριφορά του ΛΑΟΣ εξηγώντας τους τρόπους σταθεροποίησης του εντός του ελληνικού πολιτικού συστήματος και πως καταφέρνει να επιβιώνει σε αυτό. Εξηγεί την κοινωνική διαστρωμάτωση της εκλογικής του βάσης και την αντίθεση του στο να κατατάσσεται ως ακροδεξιό κόμμα, υποστηρίζοντας πως "η στρατηγική του είναι η μετατόπιση θέσεων και η εναλλαγή των ρόλων, οι οποίοι, ανάλογα με τη συγκυρία, είναι διαφορετικοί και συχνά αντιφατικοί, πράγμα που εξηγεί και την πολυσυλλεκτικότητά του".

ΖΣ - ΠΧ: Αφορμή του αφιερώματος ήταν οι πρόσφατες επιθέσεις στην Νορβηγία. Νομίζετε ότι το συγκεκριμένο γεγονός ήταν πρωτόγνωρο όσον αφορά το γεωγραφικό πλαίσιο αλλά και τον στόχο της επίθεσης που δεν ήταν οι μετανάστες αλλά ο εσωτερικός εχθρός;

Χριστόφορος Βερναρδάκης: Σίγουρα είναι πρωτόγνωρο...αφού δεν έχει συμβεί ξανά στο παρελθόν. Το χαρακτηριστικό αυτού του γεγονότος είναι ότι εμφανίζεται σε μια ιδιαίτερη γεωγραφία, δηλαδή σε μια Σκανδιναβική χώρα, που είναι πιο ισορροπημένη κοινωνικά και πιο ειρηνική στην καθημερινότητα της, στην λειτουργία των πολιτικών θεσμών αλλά και στην λειτουργία της δημοκρατίας συνολικότερα. Πρόκειται για ένα ακραίο γεγονός με έναν άνθρωπο που δρα μόνος του, όμως, το ερώτημα είναι αν αυτό το περιστατικό έχει πολιτική σημασία.

Είναι προφανές ότι τα ιδεολογήματα που παρακίνησαν τον συγκεκριμένο δράστη τα μοιράζονται πολλοί άνθρωποι. Φαίνεται ότι έχουν πλέον αναπτυχθεί σε όλη την Ευρώπη, απόψεις που «κατασκευάζουν» τον εσωτερικό εχθρό σαν έναν συμπαγή εχθρό. Πρόκειται για μια πολιτισμική αλλαγή ή, για να το πω διαφορετικά, για ένα στοιχείο της πολιτικής κουλτούρας που βρίσκεται σε αναθεώρηση και η οποία, ουσιαστικά, εσωτερικεύει ψυχολογικά και ερμηνεύει ιδεοληπτικά την σοβαρότητα της κρίσης του κοινωνικού κράτους και, γενικότερα, την οικονομική κρίση που μαστίζει στην Ευρώπη. Το πρόβλημα δεν είναι τόσο η ακραία ψυχοπαθολογική ενέργεια του ενός ανθρώπου αλλά το ότι αυτή γίνεται συμμετοχος σε μια περιρρέουσα συζήτηση που έχει αναπτυχθεί ανά την Ευρώπη και η οποία προσπαθεί να ανακαλύψει τις αιτίες της οικονομικής κρίσης και να τις ερμηνεύσει με αυτόν τον τρόπο. Δεν γνωρίζω αν θα συμβεί κάτι τέτοιο σε άλλες χώρες ή με την ίδια ένταση αλλά είναι προφανές πως όσο διευρύνεται η παρακμή λόγω της κοινωνικής και οικονομικής κρίσης, θα υπάρχουν παρόμοιες ενέργειες, όχι ίσως με τέτοια ακρότητα, αλλά πιθανόν με την μορφή καθημερινών κοινωνικών αυτοματισμών.

ΖΣ - ΠΧ: Ανάμεσα στην εγχώρια και την ευρωπαϊκή ακροδεξιά, θεωρείτε πως υπάρχουν συγκλίσεις ή αποκλίσεις σε ότι έχει να κάνει με την οργάνωση και την ιδεολογία τους;

Χριστόφορος Βερναρδάκης: Από την δική μου σκοπιά, στην Ελλάδα, εάν

θεωρήσουμε ως τυπική ακροδεξιά το κόμμα του ΛΑ.Ο.Σ. , πράγματι εμφανίζονται διαφοροποιήσεις όχι τόσο ιδεολογικές αλλά σχετικές με τη διαχείριση συμβόλων. Ο ΛΑ.Ο.Σ., κατά τη γνώμη μου, είναι περισσότερο ένα κόμμα του «μεσαίου χώρου» παρά της ακροδεξιάς: ο ΛΑ.Ο.Σ αποφεύγει να προσδιορίζεται ως κόμμα της ακροδεξιάς και μεταμφιέζει τις αναφορές του, ενώ σε άλλες χώρες η ατζέντα και η πολιτική τοποθέτηση των ακροδεξιών κομμάτων είναι σαφής, ακολουθώντας μια συνειδητή ακροδεξιά στρατηγική. Αν γυρίσουμε στη δεκαετία του '80 στην Γαλλία και στην εμφάνιση του Εθνικού Μετώπου του Λεπέν, θυμάμαι πως η «λεπενική» παράταξη αυτοπροσδιοριζόταν ως αντισυστημική ακροδεξιά, κρατώντας μια απόλυτα κριτική στάση απέναντι στο πολιτικό σύστημα. Αυτή η σαφής αντι-συστημική ταυτότητα της έδινε και την πολιτική, εκλογική και οργανωτική της δύναμη.

Στην ελληνική περίπτωση δεν συμβαίνει κάτι παρόμοιο. Αντιθέτως, ο ΛΑ.Ο.Σ πολιτεύεται μέσω συνεχών μεταλλάξεων στην πολιτική του στρατηγική (την τελευταία περίοδο, π.χ., αρχικά στηρίζει το ΠΑ.ΣΟ.Κ και το Μνημόνιο / μετά δηλώνει αντίθετο με το ΠΑ.ΣΟ.Κ., ταυτίζεται σε ορισμένα ζητήματα και με τα κόμματα της Αριτεράς, επιζητά την ένωση των δυνάμεων της δεξιάς μέσω της θεωρίας της «πολυκατοικίας» / μετά συμμετέχει στην «κυβέρνηση σωτηρίας», κ.ο.κ.). Η άμεση πολιτική στρατηγική του ΛΑ.Ο.Σ φανερώνει, στην πραγματικότητα, μια συστημική πολιτική δύναμη και αυτή είναι μια διαφοροποίηση του από τα ευρωπαϊκά κόμματα της ακροδεξιάς. Βεβαίως, επί της ουσίας, ο ΛΑ.Ο.Σ δεν παύει να είναι ένα κόμμα που τοποθετείται στο χώρο της άκρας δεξιάς, υπό τη έννοια ότι η ατζέντα του, η ιδεολογία του και η εκφορά των πρωτογενών πολιτισμικό-ιδεολογικών του αναφορών είναι ακροδεξιά, όμως η διαχείριση αυτών είναι περισσότερο συστημική παρά αντι-συστημική. Με αυτή την οπτική, η Χρυσή Αυγή είναι ένα πολύ πιο τυπικό ακροδεξιό μόρφωμα από ότι ο ΛΑ.Ο.Σ., με ένα περισσότερο σαφές ακροδεξιό πολιτικό στίγμα.

ΖΣ - ΠΧ: Κάνοντας την σύγκριση ΛΑ.Ο.Σ. και Χρυσής Αυγής, μπορείτε να αναφερθείτε στα κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά της εκλογικής τους βάσης;

Χριστόφορος Βερναρδάκης: Οι μελέτες που έχουν γίνει για την εκλογική βάση του ΛΑ.Ο.Σ. δείχνουν πως είναι ένα πολυσυλλεκτικό κόμμα. Ο ΛΑ.Ο.Σ δεν είναι ένα κόμμα που προσομοιάζει στην εκλογική γεωγραφία της ευρωπαϊκής ακροδεξιάς. Όπως έχει δείξει και η Βασιλική Γεωργιάδου, στην Ευρώπη η παραδοσιακή εκλογική βάση των ακροδεξιών κομμάτων ήταν άνεργοι και, γενικότερα, χαμηλά οικονομικο-κοινωνικά στρώματα. Στην Ελλάδα δεν παρατηρούμε μία αντίστοιχη τάση. Αντιθέτως, βλέπουμε ότι ο ΛΑ.Ο.Σ. έχει μια οριζόντια και ισορροπημένη εκλογική βάση (που περιλαμβάνει εύπορους, τμήματα της αστικής τάξης που είναι υπέρ της απελευθέρωσης της αγοράς, οπαδούς του νεοφιλελευθερισμού, κ.ο.κ.).

Ένα βασικό επίσης χαρακτηριστικό της ακροδεξιάς, για παράδειγμα, είναι ότι επιθυμεί ισχυρό κράτος και οικονομικό παρεμβατισμό. Στην Ελλάδα, όμως ο ΛΑ.Ο.Σ. διαφοροποιείται από αυτή τη θέση. Στον πολιτικό λόγο του ΛΑ.Ο.Σ γίνονται πολλές αναφορές υπέρ ενός ισχυρού παρεμβατικού κράτους, γίνονται όμως και άλλες που υποστηρίζουν την ανάγκη για λιγότερο κράτος. Ο ΛΑ.Ο.Σ κατάφερε να κερδίσει ένα τμήμα ψηφοφόρων της Νέας Δημοκρατίας, που κανείς θα μπορούσε να το κατατάξει ως νεοφιλελεύθερο και όχι ως ακροδεξιό. Δηλαδή, αν

παρατηρήσουμε την εκλογική γεωγραφία της ψήφου στις τελευταίες βουλευτικές εκλογές, βλέπουμε ότι ο ΛΑ.Ο.Σ ακολουθεί την κλασική γεωγραφία που είχε η παραδοσιακή δεξιά (με εκλογική δύναμη στις εύπορες περιοχές της Αττικής), χωρίς όμως να σημαίνει πως δεν βρήκε υποστήριξη και σε λαϊκά στρώματα. Ο ΛΑ.Ο.Σ., εν κατακλείδι, είναι πολυσυλλεκτικό, πράγμα που σημαίνει πως δεν έχει έναν σαφή εκλογικό-κοινωνικό πυρήνα.

Επιπλέον, μια άλλη διαφοροποίηση σε σχέση με την Ευρωπαϊκή ακροδεξιά είναι η οργάνωση του ΛΑ.Ο.Σ. Ο οργανωτικός μηχανισμός του είναι χαλαρός και ασαφής: δεν πρόκειται για ένα στρατευμένο μαζικό κόμμα όπως πολλά ευρωπαϊκά ακροδεξιά κόμματα που είναι πειθαρχημένα και συγκεντρωτικά ή δεν έχει παρόμοια χαρακτηριστικά με τη συγκρότηση της Χρυσής Αυγής. Είναι δύσκολο να αναλύσουμε, αντίστοιχα, την εκλογική σύνθεση της Χρυσής Αυγής, καθώς δεν έχουμε επαρκές δείγμα της πραγματικής εκλογικής της επιρροής. Στην περίπτωση που στις επόμενες εκλογές η Χρυσή Αυγή κερδίσει κάποιο σημαντικό εκλογικό ποσοστό, τότε νομίζω ότι θα μπορούσαμε να την κατατάξουμε στην τυπική «οικογένεια» της ευρωπαϊκής ακροδεξιάς, περισσότερο απ' ό,τι τον ΛΑ.Ο.Σ., που συγκεντρώνει ένα αμάλγαμα πολιτικών στοιχείων: και λίγο συστημικά, και φιλελεύθερα, και λαϊκά, και αστικά, και αντιδραστικά. Τον ΛΑ.Ο.Σ θα τον χαρακτηρίζα χρησιμοποιώντας ένα νεολογισμό σαν ένα κόμμα του «ακροδεξιού μεσαίου χώρου».

ΖΣ - ΠΧ: Θα μπορούσαμε να μιλήσουμε για μια γενικότερη ευρωπαϊκή τάση που ίσως και να σχετίζεται με την οικονομική κρίση; Για παράδειγμα αν εξετάσουμε την περίπτωση της Μαρί Λεπέν, όπως και άλλα Ευρωπαϊκά ακροδεξιά κόμματα, που λόγω της οικονομικής κρίσης τείνουν να τοποθετηθούν προς τον μεσαίο χώρο και να μετριάσουν τα αντι-συστημικά τους χαρακτηριστικά λόγω της εκλογικής ευκαιρίας που τους παρουσιάζεται;

Χριστόφορος Βερναρδάκης: Αυτό είναι πιθανό αλλά κάθε χώρα έχει τα δικά της γνωρίσματα και την δική της παράδοση. Σκέφτομαι, πως εκεί όπου τα κόμματα και ο ιστορικός χώρος της ακροδεξιάς είναι πιο ισχυρός, εκεί που έχει μια πολιτική, εκλογική και πολιτιστική παράδοση, είναι και πιο εύκολο η ακροδεξιά να μπορέσει να κινηθεί σε πιο συστημικές θέσεις διότι έχει την «πολυτέλεια» να το κάνει, έχει την «πολυτέλεια» μιας πολύ ισχυρής αφετηρίας. Έχω στο μυαλό μου την περίπτωση της Μαρί Λεπέν, η οποία ηγείται σήμερα ενός πολιτικού μορφώματος με ιστορία πάνω από 30 (αν και η Γαλλία έχει παράδοση ακροδεξιάς και πριν το κόμμα του Λεπέν), και που στηρίχτηκε σε μια πολύ ισχυρή βάση για να προχωρήσει σε μια συστημική μετατόπιση του κόμματός της. Το ίδιο συνέβη και στην Ιταλία, όπου και ο Gianfranco Fini και ο Umberto Bossi, με διαφορετικό μεταξύ τους τρόπο, προερχόμενοι, όμως από τον χώρο της παραδοσιακής άκρας δεξιάς, μετακινήθηκαν σε συστημικές θέσεις.

Πρόκειται για ακόμη μια διαφοροποίηση με την ελληνική περίπτωση. Ο ΛΑ.Ο.Σ δεν μπορεί να στηριχτεί σε μια κρίσιμη εκλογική μάζα που να είναι αδιαπραγμάτευτη, τουλάχιστον όχι ακόμα. Θεωρώ, πως ο Καρατζαφέρης είναι περισσότερο ένας τυπικός πολιτευτής ο οποίος κυνηγά κοινωνικές και εκλογικές ευκαιρίες, παρά ότι έχει μια συντεταγμένη στρατηγική για να δημιουργήσει ένα δυνατό ακροδεξιό κόμμα

που να είναι αντι-συστημικό ή αντι-ευρωπαϊκό. Με αυτή την έννοια, υπάρχει η πιθανότητα ο ΛΑ.Ο.Σ να κινδυνεύσει μελλοντικά σαν μόρφωμα από την Χρυσή Αυγή που προσπαθεί να οικοδομήσει ένα πολύ πιο σταθερό και σαφή ακροδεξιό χώρο και, βεβαίως, και από την Ν.Δ. εάν ο Σαμαράς καταφέρει να επανα-ενσωματώσει εθνικιστές ψηφοφόρους του ΛΑ.Ο.Σ., πράγμα που είναι και σχετικά εύκολο.

ΖΣ - ΠΧ: Πώς εξηγείτε την άνοδο της εκλογικής τους δύναμης; Θεωρείτε πως είναι αποτέλεσμα την κρίσης του πολιτικού συστήματος ή πρόκειται για μια θεματική ψήφο;

Χριστόφορος Βερναρδάκης: Η άνοδος των ακροδεξιών μορφωμάτων δεν είναι θεαματική στο πλαίσιο της οικονομικής κρίσης. Ο ορίζοντας του ΛΑ.Ο.Σ κυμαίνεται σήμερα από το 4,5% έως το 9% των εκλογικών προτιμήσεων. Πιστεύω, ότι ο ΛΑ.Ο.Σ προσπαθεί, γενικότερα, να εκμεταλλεύεται στην κρίση του πολιτικού συστήματος και να οικειοποιηθεί τις κοινωνικές αντιδράσεις που αυτή προκαλεί. Ως αποτέλεσμα αυτής της στρατηγικής, ο ΛΑ.Ο.Σ παίζει, ανάλογα με τη συγκυρία, διαφορετικούς και συχνά αντιφατικούς «ρόλους», κι έτσι κατά τη γνώμη μου εξηγείται και η πολυσυλλεκτικότητά του.

Αν σταθούμε, όμως, στην μεγάλη εκλογική επιρροή της Χρυσής Αυγής στις περασμένες δημοτικές εκλογές στην Αθήνα, θα έλεγα ότι πρέπει να ερμηνεύσουμε αυτή την εκλογική πραγματικότητα ξεφεύγοντας από το ιδεολογικό της πλαίσιο. Κατά την γνώμη μου, το βασικό ζήτημα είναι ότι η Χρυσή Αυγή καλύπτει σε συγκεκριμένες αστικές περιοχές το μεγάλο κενό που αφήνει το επίσημο κράτος, οι κρατικές πολιτικές κ.ο.κ., όπως και το κενό που αφήνει η Αριστερά. Η Χρυσή Αυγή κάνει μια «δουλειά πεδίου» πάνω σε αντικειμενικά καθημερινά προβλήματα, παρά έναν αγώνα ιδεολογικής φύσης. Έχει καταφέρει να εγκαθιδρύσει ένα κράτος εν κράτει σε αυτές τις περιοχές προσφέροντας «ασφάλεια» και αυτό για τους κατοίκους είναι ένα από αποτέλεσμα, κυρίως όταν κρατικοί φορείς δεν βρίσκονται πουθενά.

ΖΣ - ΠΧ: Η δημιουργία της κυβέρνησης Παπαδήμου, στο πλαίσιο της εθνικής ενότητας, άνοιξε τον δρόμο στην Ακροδεξιά, η οποία κατάφερε να γίνει τμήμα της ελληνικής κυβέρνησης. Πώς το σχολιάζετε;

Χριστόφορος Βερναρδάκης: Η συμμετοχή του ΛΑΟΣ στην κυβέρνηση επιβεβαιώνει τη διπλή στρατηγική που ακολουθεί. Εκφράζει «ακροδεξιές» (ή τουλάχιστον «υπερσυντηρητικές») ιδεολογίες, τις οποίες επιχειρεί να εγγράψει με συστημικό τρόπο, και μάλιστα στα πλαίσια μιας τυπικά νεοφιλελεύθερης κυβέρνησης, όπως είναι η σημερινή τρικομματική κυβέρνηση Παπαδήμου. Ο ΛΑΟΣ αναζητεί στην πραγματικότητα ευκαιρίες ώστε να φαίνεται «υπεύθυνο» και «εθνικά χρήσιμο» κόμμα, χωρίς βεβαίως να εγκαταλείπει τις βασικές ιδεολογικές του συντεταγμένες. Αποτελεί έτσι μια ιδιόμορφη οντότητα στα πλαίσια της ευρύτερης πολιτικής οικογένειας της Ακροδεξιάς.

ΖΣ - ΠΧ: Όσον αφορά, τον δημόσιο λόγο και την δημόσια σφαίρα στην Ελλάδα, πως αποτιμάτε την επιρροή της ακροδεξιάς στην συζήτηση για την οικονομική κρίση και το πρόβλημα του κέντρου της Αθήνας;

Χριστόφορος Βερναρδάκης: Η επί της ουσίας ακροδεξιά οπτική είναι πολύ πιο ευρεία από την εκλογική επιρροή του ΛΑ.Ο.Σ. και της Χρυσής Αυγής. Δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί εύκολα η άποψη «έξω οι ξένοι» από τη χώρα. Η τυπική πρώτη ύλη αυτής της οπτικής είναι η αποσύνδεση αποτελέσματος και αιτίας. Είναι πολλοί άνθρωποι που εμφορούνται από τέτοιου τύπου ιδεολογικά ψήγματα. Γενικά, σε σχέση με τα κοινωνικά και τα πολιτισμικά ζητήματα είναι προφανές πως ο ακροδεξιός λόγος είναι πολύ πιο δυνατός απ' ό τι η άμεση εκλογική του αναφορά.

Σε ότι αφορά την οικονομική κρίση τα πράγματα γίνονται ακόμα πιο δύσκολα γιατί η οικονομική κρίση είναι πολύμορφη και πολυεπίπεδη...δεν είναι εύκολο να την διαβάσει κάποιος. Η ανάλυσή της πρέπει κατ' ανάγκη να κάνει κάποιες υποθετικές συσχετίσεις. Το ζήτημα της οικονομικής κρίσης είναι ιδιαίτερα ρευστό.

ΖΣ - ΠΧ: Η αποτίμηση σας σχετικά με τις προοδευτικές και αντιρατσιστικές πρακτικές και πρωτοβουλίες;

Χριστόφορος Βερναρδάκης: Δυστυχώς, εδώ υπάρχει πολύ σοβαρό πρόβλημα. Το θέμα είναι να αντιμετωπιστούν τα προβλήματα τα οποία εκμεταλλεύεται ο ακροδεξιός λόγος και να δοθούν συγκεκριμένες λύσεις. Για παράδειγμα, σε περιοχές όπως αυτή του Αγίου Παντελεήμονα ο δήμος θα έπρεπε να είναι ένα πολύ σημαντικό εργαλείο και να παρεμβαίνει στο αίσθημα της ασφάλειας των κατοίκων της περιοχής και να στηρίζει τη συνύπαρξη των διάφορων εθνοτικών ομάδων.

Αντιθέτως, το κενό που αφήνει η έλλειψη πολιτικής σε όλα τα επίπεδα της κρατικής διοίκησης καλύπτεται από την «δουλειά πεδίου» της Χρυσής Αυγής. Η Χρυσή Αυγή επεμβαίνει πάνω σε αυτό το κενό για να επιλύσει το πρόβλημα ασφάλειας με τον τρόπο που το αντιλαμβάνεται αυτή: με το να “προστατεύει” (και με τη χρήση βίας) τους Έλληνες κατοίκους του Αγίου Παντελεήμονα. Αν το ακροδεξιό πείραμα αυτής της περιοχής διευρυνθεί σε όλο το λεκανοπέδιο τότε θα προκύψει μια πραγματική κινηματική και φασιστική άκρα δεξιά στην Ελλάδα.

ΖΣ - ΠΧ: Στο επίπεδο της «δουλειάς πεδίου», πώς θα μπορούσαμε να σκεφτούμε πάνω σε αποτελεσματικές αντι-ρατσιστικές πρακτικές, δεδομένης της απουσίας δράσης των κρατικών φορέων;

Χριστόφορος Βερναρδάκης: Μια κεντρική ιδέα είναι η προσπάθεια αποφόρτισης αυτής της περιοχής. Εάν δηλαδή κατοικούν στην περιοχή, π.χ. 10.000 εξαθλιωμένοι άνθρωποι, είναι πρωταρχική η εξασφάλιση κοινωνικής μέριμνας για την κατοικία τους, την τροφή τους, έστω για κάποιο χρονικό διάστημα. Είναι αναγκαίο, συνεπώς, να δημιουργηθούν κάποιες κοινωνικές συνθήκες που να είναι άμεσες και είναι

απαραίτητο οι κάτοικοι της περιοχής να γίνουν συμμετοχοί στο πρόβλημα, να τους ανατεθεί συγκεκριμένος ρόλος στην προσπάθεια αποφόρτισης της περιοχής τους. Εγώ, τουλάχιστον, δεν έχω συναντήσει καμία τέτοιου τύπου πολιτική πεδίου να υλοποιείται από κανένα αριστερό ελληνικό κόμμα.

Ο Χριστόφορος Βερναρδάκης μίλησε στη Ζωή Σαββοπούλου και τον Παύλο Χατζόπουλο τον Νοέμβριο του 2011.